

ZELENI SOCIJALNI RAD I EKOLOŠKA SVIJEŠT IZ PERSPEKTIVE STUDENATA SOCIJALNOG RADA

SAŽETAK

Studenti socijalnog rada važan su segment budućnosti profesije socijalnog rada, stoga ulaganje u njihovo obrazovanje donosi višestruke dobrobiti praksi socijalnog rada. Cilj ovog rada bio je dobiti uvid u razinu ekološke svijesti studenata socijalnog rada te u njihove stavove o zelenom socijalnom radu. Provedeno je kvantitativno istraživanje u kojem je sudjelovalo 349 studenta/ica prijediplomskog programa socijalnog rada i diplomskog programa socijalne politike i socijalnog rada. U radu su prikazani ključni koncepti koji su u fokusu ovog istraživanja: zeleni socijalni rad, ekološka svijest i uloga studenata. Rezultati ukazuju da se studenti uglavnom nisu upoznali sa zelenim socijalnim radom tijekom studiranja te da više od polovice studenata uopće nije čulo za pojam zeleni socijalni rad. Ekološki prihvatljiva ponašanja učestalo su prisutna među studentima socijalnog rada, no postoji prostor za još pažljivijim odnosom prema potrošnji vode i elektroničkim uređajima, pažljivijem odnosu prema papirnatim proizvodima, recikliranju i korištenju dugotraj-

1 Veronika Lesić, socijalna radnica, e-mail: veronika.lesic@gmail.com

2 Ivona Tomurad, magistra socijalne politike,
e-mail: tomurad.ivona88@gmail.com

3 izv.prof.dr.sc. Ana Opačić, socijalna radnica, e-mail: ana.opacic@pravo.hr

4 izv.prof.dr.sc. Marina Milić Babić, socijalna radnica,
e-mail: marina.milic.babic@pravo.hr

Prethodno priopćenje
Primljeno: svibanj, 2021.
Prihvaćeno: lipanj, 2022.
UDK: 502.12:36-057.875
DOI 10.3935/ljsr.v30i1.445

Veronika Lesić¹
orcid.org/0000-0002-9084-2409
Ženska grupa Karlovac »Korak«

Ivona Tomurad²
orcid.org/0009-0006-4561-3080
CERANEO- Centar za razvoj neprofitnih
organizacija

Ana Opačić³
orcid.org/0000-0002-3486-0696

Marina Milić Babić⁴
orcid.org/0000-0002-2310-641X

Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog rada

Ključne riječi:
zeleni socijalni rad; ekološka svjesnost;
studenti

nih proizvoda. Uloga visokog obrazovanja u edukaciji i senzibilizaciji studenta za ovo područje otvara se kao tema od interesa za razvoj obrazovnih kurikulumu.

UVOD

Katastrofe su prirodni i ljudski uzrokovani događaji koji imaju negativan utjecaj na zajednicu (Cvetković, 2014.). Klimatske promjene treći su najteži problem čovječanstva (Ćuričić, Milić Babić i Šimlesa, 2018.). U novije vrijeme pojavljuju se razorni potresi u središnjoj Hrvatskoj, poplave u Gunji i požari u Dalmaciji. Katastrofe i klimatske promjene u najvećoj mjeri pogađaju siromašne koji se teško mogu oduprijeti njihovim posljedicama (Dominelli, 2012.). Začetnici ranog socijalnog rada poput Jane Adams smatrali su da je prirodno okruženje važan aspekt dobrobiti (Bartlett, 2003., prema McKinnon, 2013.). Ipak, rastući ekološki problemi nisu spominjani u literaturi o socijalnom radu (McKinnon, 2008., prema Žganec i Opačić, 2018.) sve do predlaganja ekološkog modela prakse (Berger i Kelly, 1993., prema McKinnon, 2013.). U novije su vrijeme međunarodne organizacije za socijalni rad stavile brigu za okoliš pod prioritete (Krings i sur., 2020.) te je ekološka teorija, koja u obzir uzima čovjekovu okolinu i važnost razvoja održive zajednice, široko prihvaćena u praksi socijalnog rada (Jenson i Fraser, 2006.). Hrvatska akademska zajednica 2019., nakon gostujućeg predavanja Lene Dominelli, koja je predsjednica Odbora za intervencije u slučaju katastrofa, klimatskih promjena i održivosti (eng. *Disaster Intervention, Climate, Climate Change and Sustainability Committee*) Međunarodne asocijacije škola za socijalni rad (eng. *International Association of Schools of Social Work*) u suradnji sa studentima i praktičarima socijalnog rada osniva inicijativu »Zeleni socijalni rad«. Inicijativa je usmjerena na zalaganje o važnosti razvoja ekološke perspektive te svoje djelovanje obilježava kroz istraživački dio, ali i uvođenjem ovog područja u kurikulum nastavnih sadržaja i informiranjem šire javnosti. U današnje vrijeme često se zaboravljaju temeljne vrijednosti među kojima je i briga za okoliš (Cifrić, 2012.). Korporacije iscrpljuju prirodne resurse i zagađuju okoliš bez prihvaćanja odgovornosti (Dominelli, 2012.) i obveze poštivanja prava na zdrav okoliš, koji je temelj treće generacije ljudskih prava (Kolednjak i Šantalab, 2013.). Recikliranje otpada još uvijek je zanemarivo, posebno u Hrvatskoj (Zelena akcija, 2010.). Slijedom navedenog, važno je istaknuti da ekološke promjene izazivaju brojne negativne posljedice (Krznar, 2008.), što uključuje i posljedice na koje treba djelovati i profesija socijalnog rada.

Teorijska polazišta zelenog socijalnog rada i recentna istraživanja

Ekologija je znanost koja proučava odnose među organizmima te odnose organizama i njihove okoline, dok je okoliš prirodno ili stvoreno okruženje u kojem obitavaju živa bića (Kovačec i Brozović, 1999.). Ljudi oduvijek utječu na okoliš i okoliš utječe na njih (Rajić, 2016.). Ipak, bogate zemlje, odnosno osobe, više zagađuju okoliš, a siromašne više trpe posljedice (Dominelli, 2012.). Problematiku ekološke nejednakosti moguće je primijetiti od početka industrijalizacije (Dominelli, 2012.), a danas se u Hrvatskoj ista posebno pronalazi u manje razvijenim regijama. Takva područja često postaju mjesta na kojima se odlaže opasni otpadi te se samim time njihova nerazvijenost produbljuje (Žganec i Opačić, 2018.). Trenutno je osobit primjer područje Banovine, koje je bilo središte takve vrste industrije, a sada dodatno opustošeno serijom potresa.

Zeleni socijalni rad je grana socijalnog rada koja teži spajanju socijalnih i ekoloških problema, njihovoj afirmaciji i zajedničkom rješavanju (Ramsay i Boddy, 2017.). Zeleni socijalni rad smatra se jednom od »škola« u okviru socijalnog rada usmjerenog na okoliš (eng. *Environmental Social Work*) u koji se ubrajaju i pravci ekosocijalni rad, ekološki socijalni rad i zeleni socijalni rad (Rambaree, 2020.). Ekosocijalni rad oslanja se na ekološke argumente pri zagovaranju socijalne pravde i borbe za ljudska prava (Matthies i sur., 2001., prema Rambaree, 2020.). Ekološki socijalni rad u središte prakse i teorije izučavanja postavlja povezanost čovjeka s prirodom te se zalaže za dugotrajnu održivost prirodnih izvora (McKinnon i Alston, 2016., prema Rambaree, 2020.). Zeleni socijalni rad teži stvaranju socijalne promjene koja donosi jednake prilike i raspodjelu prirodnih resursa za sve (Dominelli, 2018., prema Rambaree, 2020.). U teoriji socijalnog rada postoje različita shvaćanja o tome koliko široko i duboko treba shvatiti ekološki pristup u socijalnom radu. Tako Besthorn (2015.) navodi kako je odnos socijalnog rada i ekološkog razvoja moguće promotriti kroz tri pozicije, od kojih za početak prva razina podrazumijeva prihvaćanje okolišnih čimbenika kao jedne od varijabli u direktnoj praksi, osobito u kontekstu procjene i planiranja intervencija. Isti pod drugom razinom podrazumijeva dubinsku isprepletenost čovjeka i okruženja te okolišne teme nisu jedna od varijabli, već su u pojedinim situacijama one ponajprije ključna determinanta kroz koju se trebaju razumjeti socijalni problemi i rizici. Coates i Gray (2019.) smatraju da je ovdje najtočnije govoriti o tome da je glavni cilj dobrobit ljudi, a okolišni čimbenici se priznaju u smislu razmjera utjecaja na individualnu dobrobit te navedeno zapravo podrazumijeva i proširenje spoznaja osnova socijalnog rada i na područja izvan društvenih disciplina. Prema istima, najjača treća razina podrazumijeva potpunu promjenu paradigme gdje je u središtu okoliš, a ne čovjek kao dio tog okoliša. Ipak, takav preobrat prema trećoj razini promišljanja još nije zaživio, ali postoje čvrste teorijske elaboracije za

istu u vidu šire transformacije, koju Mattheies (2017.) definira kroz pojam ekosocijalne tranzicije, što bi podrazumijevalo širu društvenu promjenu u raznim sferama gdje bi okoliš u najširem smislu bio predmet interesa. Što se tiče kompetencija socijalnih radnika u tom kontekstu, izdvajaju se kompetencije u području vrijednosti i identiteta ili mentaliteta koji ne ovisi isključivo o znanjima i vještinama (Mattheies, 2017.). Tako Besthorn (2015.) podrazumijeva vrijednosne i kognitivne pretpostavke koje uključuju sistemsko zaključivanje, vrijednosno proširenje empatije i emocionalnog odnosa prema svim živim bićima, emancipaciju vrijednosti života u skladu s prirodom i jedni s drugima te osviještenost da je ljudsko biće neodvojivo od prirode. S obzirom na terminološka razgraničenja, u ovom radu koristit ćemo pojam zeleni socijalni rad koji se bavi stvaranjem šire društvene promjene krenuvši od promjene u načinu života koja će pridonijeti pravednijoj raspodjeli resursa, održivom razvoju i zaštiti okoliša. U ovom radu nećemo se baviti toliko dimenzijama ekosocijalnog rada koji veći naglasak stavlja na kritičku perspektivu i okolišnu pravdu. Ne bavimo se ni ekocentričnom u odnosu na antropocentričnu poziciju što je dio perspektive ekološkog socijalnog rada.

Neke teorije relevantne za zeleni socijalni rad su ekološka teorija i ekološki rasizam (Neamtan, 2010., prema Ku i Kan, 2020.). Ekološka teorija naglašava da su, zbog ljudske eksploatacije, mnoga prirodna ljudska staništa uništena (Dickens, 1992.). Ekološki rasizam predstavlja nemogućnost društva da osigura jednaku distribuciju zemljinih resursa potrebnih za zadovoljavanje sadašnjih i budućih ljudskih potreba (Dominelli, 2014.). Praktično gledano, *International Federation of Social Work* od 2004. navodi u svojim standardima da socijalni radnici moraju imati znanje o ekologiji te o načinima na koji ona utječe na deprivirane zajednice i pojedince (Shaw, 2013.). Također, cilj Pariškog sporazuma 2015., čiji je potpisnik i Hrvatska, je pojačati globalni odgovor na opasnost od klimatskih promjena kako bi se iskorijenilo siromaštvo povezano s ekološkim problemima (Ćurčić, Milić Babić i Šimleša, 2018.). Treba spomenuti i Zakon o socijalnoj skrbi (2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2019., 2020.) koji posredno spominje načela ostvarenja prava na zdrav okoliš (Ćurčić, Milić Babić i Šimleša, 2018.). Zakon o djelatnosti socijalnog rada (NN, 16/2019, čl. 3.) navodi da socijalni radnici sudjeluju u kriznim intervencijama, a među koje spada i pružanje pomoći tijekom prirodnih katastrofa (Gray, Coates i Hetherington, 2013.), što je bilo vidljivo i iz dnevnih izvještaja s potresom pogođenih područja u središnjoj Hrvatskoj. Osim kriznih intervencija, socijalni radnici imaju zadaću zagovaranja prava svojih korisnika (Zakon o djelatnosti socijalnog rada, 16/2019., čl. 3) npr. pri zalaganju za korištenje alternativnih obnovljivih izvora (Polack, Wood i Smith, 2010.).

McKinnon (2013.) u istraživanju sa socijalnim radnicima navodi kako postoji visoka razina svijesti o važnosti ekoloških pitanja za praksu socijalnog rada. Shaw (2013.) izdvaja da 71% ispitanih socijalnih radnika smatra kako je ekologija bitna za socijalni rad. Također, 83% ispitanika smatra da bi se socijalni radnici trebali uključiti u rješavanje ekoloških problema (Marlow i van Rooyen, 2001.). Kao probleme uklju-

čivanja, najčešće navode manjak stručnosti u području ekologije (Narhi, 2004.). Tako istraživanje Marlowa i van Rooyena (2001.) pokazuje da 37% ispitanika socijalnih radnika iskazuje manjak znanja u tom području. Nadalje, samo 35,7% studenata smatra se spremnima baviti tom temom (Decker Sparks, Combs i Yu, 2019.). Dakle, iako načelno postoji suglasnost da je ekologija bitna za socijalni rad, potrebno je učiniti još mnogo napora u smjeru promjene ponašanja i motivacije budućih stručnjaka. Faver i Munoz (2013., prema Holbrook, Akbar i Eastwood, 2019.) naglašavaju nužnost uključivanja edukacije o ekološkoj pravdi u kurikulum za magistre socijalnog rada.

Ekološka svijest

Kao odgovor na ekološke probleme, razvija se koncept ekološke osviještenosti i ekološke svijesti. Cifrić (2012.) napominje da valja razlikovati ta dva pojma jer se ekološka osviještenost očituje kao *prepoznavanje* ekoloških problema, dok ekološka svijest označava *znanja* i *intencionalnu* aktivnost. Stoga se ekološka svijest definira kao: »*Oblik ponašanja, mišljenja i stava pojedinaca i zajednica kojim se pokušava održati balansirani odnos s okolišem*« (Eren i Jaqub, 2015.: 375). U provođenje mehanizma za razvijanje ekološke svijesti danas se uključuju mnogi akteri među kojima su i studenti (Rončević, Ledić i Ćulum, 2008.) te socijalni radnici (Shaw, 2013.) koji se osjećaju slabo pripremljenima za rješavanje navedenih problema (Holbrook, Akbar i Eastwood, 2019.).

Uloga studenata u promicanju ekološke svijesti

Afrić (2002.) izdvaja odgojno-obrazovne ustanove kao ključ odgovornog ponašanja pojedinaca prema okolišu. Naime, istraživanje na području Hrvatske pokazuje da studenti izbjegavaju stvaranje otpada u većoj mjeri od ostatka građana (Stanić i Buzov, 2009.). Nadalje, istraživanje sa studentima iz Koprivničko-križevačke županije pokazuje da 58% ispitanih studenata smatra da dobro brine o okolišu te njih 82% smatra da ljude treba više obavještavati o pitanjima ekologije (Kantar, Svržljak i Razum, 2009.). Iako studenti pokazuju interes za navedene teme, Afrić (2002.) navodi da, prema rezultatima, studentima nedostaje znanja o ekologiji i o načinima kojima bi se moglo pridonijeti zaštiti okoliša. Isto navodi i istraživanje Shawa (2013.) koje pokazuje da je tek 27% studenata socijalnog rada na Sveučilištu Maryland Baltimore u SAD-u imalo ekologiju kao dio kurikuluma za obrazovanje za socijalnog radnika, iako je njih 90% smatralo da je takav oblik nastave trebao postojati (Shaw, 2013.). 92,8% studenata socijalnog rada smatra da je bavljenje ekološkom pravdom važno za socijalni rad (Decker Sparks, Combs i Yu, 2019.).

Povezanost ekološke svijesti s profesionalnim identitetom studenata socijalnog rada

Zbog interesa studenata za ekološka pitanja (Kantar, Svržljak i Razum, 2009.) i sve većeg fokusa na socijalne radnike kao jednih od nositelja rješavanja ekoloških problema (Dominelli, 2012.), važno je utvrditi povezanost ekološke svijesti s profesionalnim identitetom studenata socijalnog rada. Profesionalni identitet uključuje profesionalno znanje, profesionalne vještine te vrijednosti i vjerovanja (Hall, 1987., prema Adams *isur.*, 2006.). Navedene odrednice mogu se objediniti pojmom kompetencija koje se stječu kroz određeni rad i nastavni program pojedinog fakulteta (Ricijaš, Hujic i Branica, 2006.). Tako Vodič za buduće studente preddiplomskih, diplomskih i integriranih preddiplomskih i diplomskih studija Sveučilišta u Zagrebu (2018.: 53) navodi da se studijem socijalnog rada: »Stječu kompetencije u području metoda i tehnika pružanja profesionalne pomoći i osnaživanja potencijala pojedina, obitelji, skupina i zajednica u stanju socijalne potrebe.« Istraživanje iz 2006. pokazalo je da studenti socijalnog rada već na ranijim godinama studija osjećaju visoku razinu identiteta socijalnog rada. Također, pokazalo se da su studenti socijalnog rada u Zagrebu i Mostaru iznadprosječno zadovoljni studijem i s ponosom izražavaju svoju pripadnost studiju te iznadprosječnim ocjenjuju svoje kompetencije u struci socijalnog rada (Leutar i Žilić, 2014.). Prema Marlowu i van Rooyenu (2001.), kompetencije socijalnih radnika uključuju znanje o ekologiji i okolišu. S obzirom da u Hrvatskoj do sada nije provedeno niti jedno istraživanje koje ispituje ekološke teme u studenata socijalnog rada, ovim radom želimo pridonijeti boljem razumijevanju navedenog, kao i perspektivi razvoja zelenog socijalnog rada u budućnosti.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je dobiti uvid u razinu ekološke svijesti studenata socijalnog rada te u njihove stavove o zelenom socijalnom radu.

Sukladno cilju istraživanja, specifični problemi istraživanja bili su:

1. Utvrditi u kojoj je mjeri prisutno ekološki prihvatljivo ponašanje i ekološka svijest studenata socijalnog rada te kakvi su stavovi studenata o zelenom socijalnom radu.
2. Utvrditi povezanost ekološki prihvatljivog ponašanja, ekološke svijesti i stavova o zelenom socijalnom radu sa obilježjima studiranja (godina studija, iskustvo volontiranja, profesionalni identitet).
3. Utvrditi povezanost ekološki prihvatljivog ponašanja, ekološke svijesti i stavova o zelenom socijalnom radu sa prethodnim iskustvom obrazovanja i aktivnog djelovanja iz područja ekoloških tema i zelenog socijalnog rada.

METODOLOGIJA

Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 349 studenata/ica prijediplomskog studija socijalnog rada i diplomskih studija socijalnog rada i socijalne politike pri Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Studentice su činile 96% uzorka (N = 334), a studenti 4% (N = 15). Što se tiče strukture uzorka prema godini studija, 24% ispitanika je s prve godine (N = 84), 18% s druge godine (N = 61), 21% s treće godine (N = 74), 21% sa četvrte godine prijediplomskog studija (N = 74) te 16% s prve godine diplomskog studija socijalnog rada (N = 45) i prve godine diplomskog studija socijalne politike (N = 11). Možemo zaključiti da uzorak dobro reprezentira strukturu studenata i studentica na Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Istraživački instrumentarij

Ovo istraživanje utemeljeno je na kvantitativnom pristupu te je korištena metoda ankete. Centralni konstrukti u istraživanju odnose se na ekološku svijest, profesionalni identitet studenata socijalnog rada te stav studenata o zelenom socijalnom radu. Za ispitivanje ekološke svijesti, preuzet je instrument iz istraživanja Erena i Jaquba iz 2015. godine. Skala ekološki odgovornog ponašanja inicijalno je sačinjena od ukupno 17 tvrdnji sa skalom slaganja od pet stupnjeva. Faktorskom analizom s uključenom Varimax rotacijom dobivena su dva faktora, pri čemu je jedna tvrdnja izbačena zbog gotovo istovjetnog zasićenja na oba faktora. Oba faktora ukupno objašnjavaju 32,75% varijance.

Na prvom faktoru visoko zasićenje ima 9 tvrdnji, dok na drugom 7 tvrdnji. Prvih 9 tvrdnji govori o ekološkoj svijesti kao intencionalnoj aktivnosti pojedinca. Drugi faktor sa 7 tvrdnji ukazuje na ekološki prihvatljivo ponašanje koje je sastavni dio svakodnevnih rutina, ali ne iziskuje značajnije promjene u stilu života ili ciljano uložene napore. Prvi faktor objašnjava 23,55% varijance ($\lambda = 4,004$), a koeficijent pouzdanosti Cronbach alfa ove subskale je 0,757. Drugi faktor objašnjava 9,20% varijance ($\lambda = 1,564$), a koeficijent pouzdanosti Cronbach alfa ove subskale je nešto niži i iznosi 0,582 što možemo prihvatiti kao granični koeficijent pouzdanosti da bismo skalu smatrali konzistentnom (Taber, 2018).

Za ispitivanje profesionalnog identiteta studenata socijalnog rada, korištena je skala profesionalnog identiteta s devet čestica autora Adamsa i suradnika iz 2006. godine. Kao ponuđeni odgovori na pitanja ove skale, korištena je *Likertova* skala od 5 stupnjeva na kojoj su sudionici trebali označiti odgovor koji se najviše odnosi na njih. Za ovu je skalu također prethodno ishođeno odobrenje autora. Pouzdanost ove skale je zadovoljavajuća te Cronbach alfa iznosi 0,873.

Što se tiče stavova studenata o zelenom socijalnom radu, budući da se radi o neistraženom području, upitnik za potrebe istraživanja je konstruiran od strane autorica ovog rada. Pritom, za potrebe mjerenja stavova, zeleni socijalni rad reduciran je na nekoliko mjerljivih indikatora koji obuhvaćaju afektivnu dimenziju (važnost teme i pozicija prava na zdrav okoliš), kognitivnu (povezanu sa stjecanjem znanja i procjenom mogućnosti utjecaja) i ponašajnu (spremnost na angažiranje u aktivnostima za zaštitu okoliša ili održiv razvoj). Ovaj redukcionistički pristup zauzeli smo s obzirom na očekivani izostanak dubinskog poznavanja ekoloških tema u studentskoj populaciji i uopće nedovoljno pristupnoj temi u kurikulumu i praksi socijalnog rada. Skala se sastoji od 8 tvrdnji sa Likertovom skalom od pet stupnjeva te ima jednofaktorsku strukturu (objašnjava 50,54% varijance, $\lambda = 4,043$). Cronbachov alfa koeficijent pouzdanosti je 0,855 što ukazuje na visoku pouzdanost (Taber, 2018.).

Budući da se ovim istraživanjem ispituju i sociodemografska obilježja te obilježja studiranja, uvedene su čestice koje mjere navedeno. Sociodemografska obilježja mjerena su mogućnošću nadopune tekstom na tražene izjave, mogućnošću odabira jednog odgovora na padajućim izbornicima za svaku tvrdnju te mogućnošću odabira stupnja slaganja na Likertovoj skali. Obilježja studiranja mjerena su mogućnošću odabira jednog odgovora na padajućim izbornicima za svaku tvrdnju.

Postupak prikupljanja i obrade podataka

Istraživanje je provedeno putem *online* upitnika s obzirom da je do provedbe došlo u vrijeme pandemije Covid-19 virusa. Oblik ankete je takav da se čestice ne nalaze isključivo na jednoj stranici. Odluka za taj odabir temelji se na činjenici da se broj neodgovorenih pitanja smanjuje ukoliko je broj čestica, koje se pojavljuju na jednoj stranici, manji (Toepoel, Das i Soes, 2009.). Također, valja napomenuti kako su pitanja o sociodemografskim obilježjima na kraju upitnika jer se pokazalo da na taj način dolazi do minimalnog stupnja odustajanja ispitanika (ONeil i sur., 2003., prema Stieger, Reips i Voracek, 2007.).

U upitniku nema opcije »ne želim odgovoriti« ni za jednu česticu, iako ponegdje ima opcija ne znam«. Rezultati istraživanja Smyth i sur. (2006.) pokazuju da će, u slučaju obveznih pitanja, ispitanici dublje analizirati ponuđene odgovore. Isto tako, anketni upitnik, koji se sastoji u potpunosti od obveznih pitanja, preporučljiv je samo onda kada se želi imati kompletan niz odgovora od sudionika (Stieger, Reips i Voracek, 2007.), a upravo tome teže autorice rada jer su im sva pitanja od jednakog značaja. Istraživanje je provedeno u periodu 1. lipnja, 2020. godine do 22. lipnja 2020. Kanal putem kojeg se dolazilo do sudionika bile su društvena mreža Facebook, tj. odvojene, privatne grupe studenata svih godina i mailing lista studenata pojedinih godina. Poziv je objavljen i u zajedničkoj grupi svih godina studenata socijalnog rada u Zagrebu te na službenu Facebook stranicu studentske udruge Društvo stude-

nata socijalnog rada. Podaci su prikupljeni u *Google* obrascu te su potom uneseni u SPSS sustav u kojem su statistički obrađeni.

REZULTATI I RASPRAVA

Ekološka svijest, ekološki prihvatljivo ponašanje studenata socijalnog rada te stavovi studenata o zelenom socijalnom radu

U prvom istraživačkom problemu željeli smo utvrditi razinu ekološke svijesti i ekološki prihvatljivog ponašanja studenata te što studenti socijalnog rada misle o mogućnostima zelenog socijalnog rada.

Od sve tri zavisne varijable, studenti su u najvećoj mjeri iskazali ekološki prihvatljivo ponašanje koje možemo smatrati gotovo pa automatskim ili uvjetovanim uobičajenim kulturološkim normama ($N = 349$; $M = 4,37$; $SD = 0,437$; $Min = 2,57$; $Max = 5$). Svi oblici ekološki prihvatljivog ponašanja su često prisutni među studentima socijalnog rada, no postoji prostor za još pažljivijim odnosom prema potrošnji vode i elektroničkim uređajima.

Tablica 1. Prosječni odgovori na pojedinim tvrdnjama na skali ekološki prihvatljivog ponašanja

	N	Min	Max	M	SD
Biram obostrano printanje.	349	1,00	5,00	4,53	0,782
Provjeravam dokument prije samog printanja.	349	1,00	5,00	4,5	0,836
Obraćam pažnju na potrošnju vode prilikom korištenja wc-a i umivaonika.	349	1,00	5,00	3,92	1,035
Bacam otpad u kante za smeće prije napuštanja određenog prostora kako ne bih ostavio/la otpad iza sebe.	349	3,00	5,00	4,84	0,398
Kako bih spriječio/la nepotrebnu potrošnju energije, koristim svijetlo i elektronske uređaje samo kada su mi potrebni.	349	1,00	5,00	3,87	0,917
Radi uštede energije, računalo i printer su mi ugašeni kada ih ne koristim.	349	1,00	5,00	4,25	0,987
Kada izlazim iz prostorije, provjeravam ima li koga te ako nema ugasim svijetlo.	349	2,00	5,00	4,7	0,574

Ponašanja koja ukazuju na ekološku svijest su rjeđe prisutna među studentima i studenticama socijalnog rada ($N = 349$; $M = 3,59$; $SD = 0,637$; $Min = 1,33$; $Max = 5$) te tu prepoznajemo prostor za unapređenje. Radi se o ponašanjima o kojima treba ciljano promišljati pa i donekle mijenjati uobičajeni stil života (Tablica 2.) poput štedljivog odnosa prema papirnatim proizvodima, recikliranju i korištenju dugotrajnih proizvoda.

Tablica 2. Prosječni odgovori na pojedinim tvrdnjama na skali ekološke svijesti

	N	Min	Max	M	SD
Koristim iste papire za bilješke na predavanjima u više navrata.	349	1,00	5,00	3,38	1,078
Često šaljem dokumente e-mailom kako bih izbjegao/la printanje dokumenata.	349	1,00	5,00	3,73	0,921
Bacam iskorištene baterije u kutiju za prikupljanje otpada.	349	1,00	5,00	3,15	1,382
Koristim baterije koje se mogu koristiti više puta umjesto jednokratnih.	349	1,00	5,00	3,27	1,281
Više volim koristiti dugotrajne proizvode (baterije, platnene torbe) za održivi okoliš umjesto jednokratnih proizvoda.	349	1,00	5,00	4,01	0,903
Izbjegavam korištenje jednokratnih plastičnih vrećica.	349	1,00	5,00	3,77	0,93
Više volim koristiti vrećice koje su lako razgradive od plastičnih vrećica.	349	1,00	5,00	3,89	1,006
Pokušavam zaštititi okoliš koristeći što manju količinu papirnatih ručnika.	349	1,00	5,00	3,17	1,127
Razvrstavam plastiku, metalnu plastiku, metal i papir u različite, za to predviđene, kante za reciklažu.	349	1,00	5,00	3,91	1,114

Prema dobivenim odgovorima, studenti uglavnom usvajaju naviku korištenja dugotrajnih, umjesto jednokratnih, proizvoda i usvajaju navike razvrstavanja otpada. Cifrić (2012.) ističe kako je ekološka svijest samosvijest pojedinca o internacionalnom djelovanju u prirodi i oblikovanju okoliša radi vlastite prilagodbe sa što manjim negativnim posljedicama za ekosustav. Istraživanje, koje je provedeno u Slovačkoj, Poljskoj i Ukrajini, pokazuje da studenti srednje i istočne Europe pokazuju interes i brigu za okoliš te da studenti iz Slovačke izražavaju višu razinu ekološke svijesti od poljskih i ukrajinskih studenata. Navedeno se povezuje s razinom edukacije o ekološkoj svijesti i ekološki odgovornom ponašanju koja je najviša u Slovačkoj (Cynk,

2017.). Istraživanje u kojem je sudjelovalo 797 srednjoškolaca ukazuje na važnost edukacije o ekološki prihvatljivom ponašanju jer se ona pokazala kao ključni prediktor za ekološku svjesnost srednjoškolaca i njihovo ponašanje u školskom okruženju (Halimatussadiaha, Muhammada i Indraswaria, 2017.). Druga istraživanja ukazuju da neka sociodemografska obilježja sudionika istraživanja mogu biti prediktori ekološke svijesti. Tako studija Laroche, Bergeron i Forleo (2001.) ukazuje na to da žene koje imaju dijete/cu pokazuju više razine ekološke svijesti, ali i da su sklonije izdvojiti više novčanih sredstava za kupovinu ekološki proizvedenih ili uzgojenih proizvoda.

Treća zavisna varijabla je stav studenata/ica prema zelenom socijalnom radu te je važnost ovog područja visoko prepoznata (N = 349; M = 4,07; SD = 0,622; Min = 1,75; Max = 5). Analizirajući prosječne odgovore na pojedinačnim tvrdnjama (Tablica 3.), zaključujemo da postoji vrlo visok stupanj slaganja s dijelom tvrdnji koji uvažava da socijalni rad može dati doprinos širem ekološkom pokretu i održivom razvoju.

Tablica 3. Prosječni odgovori na pojedinim tvrdnjama na skali stavova o zelenom socijalnom radu

	N	Min	Max	M	SD
1. Ekološke teme bitne su za socijalni rad.	349	1,00	5,00	3,76	0,881
2. Spreman/na sam se angažirati u zaštitu okoliša samostalno.	349	1,00	5,00	3,62	1,026
3. Spreman/na sam se angažirati u zaštitu okoliša zajedno s kolegama na fakultetu.	349	1,00	5,00	3,95	0,921
4. Pravo na zdrav okoliš ima svaka osoba.	349	3,00	5,00	4,92	0,278
5. Socijalni radnici mogu pridonijeti zagovaranju prava na zdrav okoliš.	349	1,00	5,00	4,25	0,832
6. Obrazovanje socijalnih radnika treba obuhvaćati kolegij zeleni socijalni rad.	349	1,00	5,00	3,73	1,109
7. Socijalni radnici putem kriznih intervencija mogu pomoći ublažavanju posljedica ekoloških i prirodnih katastrofa.	349	1,00	5,00	4,09	0,945
8. Socijalni radnici putem organiziranja zajednica mogu doprinijeti održivosti sustava i neugrožavanju resursa.	349	1,00	5,00	4,2	0,816

Studenti nešto više prepoznaju mjesto socijalnog rada u širem ekološkom razvoju, negoli ekološke teme u socijalnom radu. Navedeno možemo objasniti sve većom dostupnošću tema iz područja ekološkog razvoja u društvenom prostoru. U novije vrijeme sve više autora (Miller i Hayward, 2014.; Harris i Boddy, 2017., prema

Rambaree, 2020.) naglašava važnost uvođenja tema vezanih uz zeleni socijalni rad u kurikulum fakulteta te upozorava na zabrinjavajući podatak da je tek mali broj visokoobrazovnih ustanova u području socijalnog rada uveo specifične edukacije studenata iz ovog područja.

Kada analiziramo povezanost između sve naše tri zavisne varijable, zaključujemo da ona postoji, odnosno da studenti s pozitivnijim stavovima o zelenom socijalnom radu ujedno iskazuju i višu ekološku svijest ($r = 0,363$), odnosno ekološki prihvatljivo ponašanje ($r = 0,313$). Ekološka svijest i ekološki odgovorno ponašanje su također u značajnoj povezanosti ($r = 0,457$). To nam ukazuje da se studenti socijalnog rada u velikoj mjeri priključuju širem društvenom pokretu i kritičnoj masi građana koja je svjesna potrebe za drugačijim odnosom prema prirodi i okolišu.

Povezanost ekološke svijesti, ekološki prihvatljivog ponašanja studenata i stavova o zelenom socijalnom radu s obilježjima studiranja

Drugim istraživačkim problemom željeli smo utvrditi postoji li povezanost zavisnih varijabli (ekološke svijesti, ekološki prihvatljivog ponašanja studenata i stavova o zelenom socijalnom radu) s nekim obilježjima studiranja; specifično godinom studija, iskustvom volontiranja i doživljajem profesionalnog identiteta. Rezultati ukazuju da godina studija nije povezana s time u kojoj se mjeri studenti/ce ekološki prihvatljivo ponašaju, niti s ekološkom svijesti, a postoji nešto slabija povezanost sa stavovima o zelenom socijalnom radu ($N = 349$, $r = 0,108$), što znači da studenti na višim godinama nešto više prepoznaju mogućnosti zelenog socijalnog rada.

Istražili smo i razlike među studentima različitog iskustva volontiranja, s time da smo razlikovali dvije razine volontiranja, tj. barem jednom u posljednjih godinu dana te više od 20 sati u posljednjih godinu dana. Većina studenata je u posljednjih godinu dana barem jednom volontirala ($N = 237$, 68%), a 40% studenata ($N = 138$) su u posljednjih godinu dana volontirali više od 20 sati. Rezultati (Tablica 4.) pokazuju da se studenti s različitim iskustvom volontiranja statistički značajno ne razlikuju, iako u svim varijablama studenti s iskustvom volontiranja imaju nešto više rezultate na svim zavisnim varijablama. Statistički se značajno razlikuju studenti u stavovima o zelenom socijalnom radu na način da oni koji imaju volontersko iskustvo duže od 20 sati u proteklih godinu dana u većoj mjeri prepoznaju mogućnosti zelenog socijalnog rada u odnosu na studente koji nemaju takvo volontersko iskustvo. Volontersko iskustvo i više godine studija donose boljem prepoznavanju mogućnosti primjene socijalnog rada u praksi, što nas ponovno vraća na važnost edukacije te praktičnog rada za senzibiliziranje budućih naraštaja u ovom području. Rezultati istraživanja Osmana i sur. (2014.) nisu ukazali na povezanost socio-demografskih obilježja stu-

denata i ekološki prihvatljivog ponašanja. No, istaknuli su da je razina ekološke svijesti ovisila o razini edukacije o temama iz područja zaštite okoliša i ekološki prihvatljivog ponašanja pa oni studenti koji nisu pohađali specifičnu edukaciju su izražavali nižu razinu ekološke svijesti.

Tablica 4. Razlike među studentima u ekološki prihvatljivom ponašanju, ekološkoj svijesti i stavovima o zelenom socijalnom radu s obzirom na iskustvo volontiranja

Zavisna varijabla	Oblik volontiranja	DA			NE			t
		N	M	SD	N	M	SD	
Ekološki prihvatljivo ponašanje	Volontiranje u posljednjih godinu dana	237	4,38	0,445	112	4,35	0,42	0,562
	Više od 20 sati volontiranja u posljednjih godinu dana	138	4,37	0,465	211	4,38	0,418	0,108
Ekološka svijest	Volontiranje u posljednjih godinu dana	237	3,63	0,64	112	3,49	0,624	-1,856
	Više od 20 sati volontiranja u posljednjih godinu dana	138	3,65	0,658	211	3,54	0,621	-1,558
Stavovi o zelenom socijalnom radu	Volontiranje u posljednjih godinu dana	237	4,1	0,625	112	4	0,613	-1,348
	Više od 20 sati volontiranja u posljednjih godinu dana	138	4,18	0,596	211	3,99	0,627	-2,870**

** p < 0,01

Studenti socijalnog rada iskazuju visoku razinu profesionalnog identiteta (N = 349, M = 4,21; SD = 0,592; Min = 1,22; Max = 5). Profesionalni identitet je statistički značajno povezan sa svim našim zavisnim varijablama. Drugim riječima, studenti s višom razinom profesionalnog identiteta u većoj mjeri pokazuju ekološki prihvatljivi-

vo ponašanje ($r = 0,113$; $p < 0,05$), ekološku svijest ($r = 0,123$; $p < 0,05$) te u većoj mjeri prepoznaju mogućnosti zelenog socijalnog rada ($r = 0,211$; $p < 0,001$).

Ovi rezultati nam ponovno potvrđuju kako postoji pozitivna i ohrabrujuća tendencija da se profesija socijalnog rada usklađuje i povezuje sa širim društvenim porastom ekološke svijesti i promišljanja održivog razvoja. O važnosti profesionalnog identiteta i postupanja u praksi govori Webb (2015.) ukazujući na to kako se profesionalni identitet gradi tijekom godina i promjenjiva je kategorija te ovisi o nizu uvjeta vezanih uz rad i edukaciju.

Povezanost ekološki prihvatljivog ponašanja, ekološke svijesti studenata i stavova o zelenom socijalnom radu s prethodnim iskustvom obrazovanja i aktivnog djelovanja iz područja ekoloških tema i zelenog socijalnog rada

Također smo ispitivali povezanost zavisnih varijabli s iskustvom sudjelovanja u ekološkim akcijama u posljednje dvije godine ili u okviru studijskog programa, s time u kojoj se mjeri u obitelji ili u lokalnoj zajednici reciklira otpad kao indikator ekološki odgovornog ponašanja te s time jesu li studenti prije ispunjavanja upitnika bili upoznati sa zelenim socijalnim radom.

Rezultati pokazuju da su studenti u našem uzorku vrlo rijetko sudjelovali u nekom obliku ekoloških akcija u protekle dvije godine ($N = 349$; $M = 1,55$; $SD = 0,824$; $Min = 1$, $Max = 5$), a gotovo uopće nisu u okviru studijskog programa ($N = 349$; $M = 1,33$; $SD = 0,66$; $Min = 1$; $Max = 4$). Čak 65% studenata nije sudjelovalo ni u kakvoj ekološkoj akciji u protekle 2 godine, a još veći broj njih, tj. 76% nije prepoznalo mogućnosti sudjelovanja u okviru studijskog programa. Ipak, studenti/ce pozitivne primjere nalaze u svojoj obitelji pa se tako uglavnom slažu s tvrdnjom da se u njihovoj obitelji otpad kvalitetno reciklira ($N = 349$; $M = 3,73$; $SD = 1,049$; $Min = 1$; $Max = 5$). Nešto su niže procjene za pozitivne primjere recikliranja otpada u lokalnoj zajednici ($N = 349$; $M = 2,92$; $SD = 1,081$; $Min = 1$; $Max = 5$). Što se tiče prethodnih znanja, i tu su procjene dosta niske. Tako se studenti uglavnom nisu upoznali sa zelenim socijalnim radom tijekom studiranja ($N = 349$; $M = 1,66$; $SD = 0,868$; $Min = 1$; $Max = 5$), a više od polovice studenata (njih 179 ili 51,3%) uopće nije čulo za pojam zeleni socijalni rad i što on znači prije ispunjavanja upitnika. Sve navedene varijable pokazuju povezanost sa odabranim zavisnim varijablama te su nam važne za njihovo razumijevanje.

Različita istraživanja koja uključuju studente socijalnog rada upozoravaju kreatora kurikuluma na činjenicu da studenti žele znati više o zelenom socijalnom

radu, ekološkoj svijesti i ekološki prihvatljivom ponašanju. Unatoč navedenom, razina edukacije u kurikulumu visokog obrazovanja i praksi socijalnog rada i dalje je na niskoj razini (McKinnon, 2013.; Shaw, 2013.). Visoko obrazovanje treba razvijati svoju specifičnu funkciju primjene obrazovanja iz područja zaštite okoliša sa ciljem pomoći studentima u razvoju pozitivnog i odgovornog ponašanja, ali i postajanja odgovornim građanima ekosustava u kojem egzistiraju (Gao, 2018.).

Značajan utjecaj na sve zavisne varijable ima osobno iskustvo sudjelovanja u ekološkim akcijama u posljednje dvije godine, pa tako ono pridonosi većem ekološki prihvatljivom ponašanju ($r = 0,163$; $p < 0,01$). Osobno iskustvo je osobito povezano s ekološkom svijesti ($r = 0,314$; $p < 0,001$), ali pridonosi i pozitivnijim stavovima o zelenom socijalnom radu ($r = 0,274$; $p < 0,001$). Pulla (2014.) smatra kako je za sudjelovanje u aktivnostima od značaja za okoliš i zajednicu nužna snažna motivacija za socijalnu pravdu koju socijalni radnik osjeća i kojom se vodi u svom ponašanju/akcijama. Ekološki prihvatljivo ponašanje očito se uči i u obitelji pa je tako ono povezano s praksom recikliranja u obitelji ($r = 0,176$, $p < 0,01$), a osobito je obiteljska praksa značajna za ekološku svijest ($r = 0,361$, $p < 0,001$). Obiteljska praksa nije povezana s time što studenti misle o zelenom socijalnom radu. Način kako se lokalna zajednica odnosi prema recikliranju otpada također je povezana s ekološkom svijesti kod studenata, iako manje nego što je obitelj ($r = 0,191$, $p < 0,001$). O važnosti obiteljske prakse i primjene recikliranja od rane dječje dobi te povezanosti s ekološki prihvatljivim ponašanjem u odrasloj dobi govore istraživanja diljem svijeta (Korkmaz i Yildiz, 2017.; Buil, Roger-Loppacher i Tintoré, 2019.).

Napori koji su učinjeni u okviru studijskog programa za sada, čini se, pridonose samo prepoznavanju većih mogućnosti zelenog socijalnog rada, ali ne i ekološki prihvatljivom ponašanju ili ekološkoj svijesti. Tako pozitivnije stavove o zelenom socijalnom radu imaju oni studenti koji su sudjelovali u ekološkim akcijama u okviru studijskog programa ($r = 0,198$, $p < 0,001$) te oni koji su se imali prilike upoznati sa zelenim socijalnim radom tijekom studiranja ($r = 0,281$; $p < 0,001$). Sukladno navedenome, oni studenti koji su i prije ispunjavanja upitnika bili upoznati s pojmom i značenjem zelenog socijalnog rada vide više mogućnosti i prostora za djelovanje zelenog socijalnog rada ($N = 170$; $M = 4,23$; $SD = 0,59$) u odnosu na studente koji nisu bili upoznati ($N = 179$; $M = 3,91$; $SD = 0,615$) ($t = -4,827$; $df = 347$; $p < 0,001$). Gao (2018.) je u svom istraživanju na uzorku studentske populacije koja je prošla edukaciju u trajanju od 48 sati (16 tjedana po tri sata tjedno) utvrdio značajnu pozitivnu korelaciju između: a) edukacije iz područja zaštite okoliša i stavova studenata o okolišu; b) stavova o okolišu i prihvatljivog ponašanja prema okolišu; c) edukacije o okolišu i ponašanja prema okolišu. Isti autor naglašava nužnost uvođenja edukacije studenata o okolišnim temama kako bi se unaprijedilo prihvatljivo ekološko ponašanje i ekološka svijest te djelovanje u praksi, kako profesionalnoj tako i onoj individualnoj.

ZAKLJUČAK

Zeleni socijalni rad nastoji pomoći čovječanstvu u stvaranju i održavanju bioraznolikosti na Zemlji. Cilj je pomoći praktičarima ublažiti razaranje okoliša. Četiri ključna atributa definiraju zeleni socijalni rad: 1) kreativna primjena vještina socijalnog rada u okolišni koncept; 2) otvorenost prema različitim vrijednostima i načinima egzistiranja na planetu, ali i otvorenost za modifikaciju ponašanja, 3) promjena zelene orijentacije i pomak prema višoj razini svjesnosti i 4) rad izvan granica na različitim prostorima diljem ekosustava (Ramsay i Boddy, 2017.).

Rezultati ove studije upućuju da su studenti u našem uzorku vrlo rijetko sudjelovali u nekom obliku ekoloških akcija u protekle dvije godine studija. Zabrinjavajuća je i činjenica da 76% nije prepoznalo mogućnosti sudjelovanja u ekološkim akcijama u okviru studijskog programa što se može povezati sa razinom edukacije iz ovog područja kojoj su bili izloženi, tj. u ovom slučaju nisu. Također, rezultati ukazuju na to da su svi oblici ekološki prihvatljivog ponašanja učestalo prisutni među studentima socijalnog rada, no postoji prostor za još pažljivijim odnosom prema potrošnji vode i elektroničkim uređajima, štedljivog odnosa prema papirnatim proizvodima, recikliranju i korištenju dugotrajnih proizvoda.

Studenti nešto više prepoznaju mjesto socijalnog rada u širem ekološkom razvoju, negoli ekološke teme u socijalnom radu što ponovno povezujemo s razinom edukacije iz ovog područja. Zaključno, rezultati ukazuju da studenti s pozitivnijim stavovima o zelenom socijalnom radu ujedno iskazuju i višu ekološku svijest, odnosno ekološki prihvatljivo ponašanje. Rezultati ove studije u skladu su s međunarodnim istraživanjima te stavljaju u fokus temu obrazovne uloge koju ima akademski kurikulum. Naime, oni studenti koji su tijekom visokog obrazovanja bili upoznati sa zelenim socijalnim radom imaju izraženiju ekološku svijest. Nažalost, većina studenata pokazuje nizak stupanj poznavanja termina zeleni socijalni rad, što je alarmantno obzirom na sadašnja zbivanja u području klimatskih promjena i kriza, ali i neizvjesnosti koju donosi sutrašnjica.

LITERATURA

1. Afrić, K. (2002). Ekološka svijest-pretpostavka rješavanja ekoloških problema. *Ekonomski pregled*, 53 (5-6), 578–594.
2. Adams, K., Hean, S., Sturgis, P. & Clark, J. M. (2006). Investigating the factors influencing professional identity of first year health and social care students. *Learning in Health and Social Care*, 5 (2), 55–68. <https://doi.org/10.1111/j.1473-6861.2006.00119.x>
3. Besthorn, F. H. (2015). Ecological social work: Shifting paradigms in environmental practice. In: Wright, D. J. (ed.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Oxford: Elsevier, 871–877.
4. Buil, P., Roger-Loppacher, O. & Tintoré, M. (2019) Creating the habit of recycling in early childhood: A sustainable practice in Spain. *Sustainability*, 11 (6393), 1–19.
5. Cifrić, I. (2012). *Leksikon socijalne ekologije: Kritičko promišljanje*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Coates, J. & Gray, M. (2019). How green is social work? Towards an ecocentric turn in social work. In: Payne, M & E. Reithhal, E. (eds.), *Routledge handbook of social work theory*. Oxford: Routledge International Hand-books, 171–180.
7. Cvetković, V. (2014). *Zaštita kritične infrastrukture od posledica prirodnih katastrofa*. Rad pripremljen za konferenciju: Sedma međunarodna znanstveno-stručna konferencija, Dani kriznog upravljanja. Hrvatska, Velika Gorica
8. Cynk, K. (2017). The state of the environmental awareness of students from Poland, Slovakia and Ukraine - selected results. *Civil and Environmental Engineering Reports*, 24 (1), 021–037.
9. Ćurčić, I., Milić Babić, M. & Šimleša, D. (2018). Zeleni socijalni rad. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1 (5), 11–26.
10. Decker Sparks, J. L., Combs, K. M. & Yu, J. (2019). Social work students' perspective on environmental justice: Gaps and challenges for preparing students. *Journal of Community Practice*, 27 (3–4), 476–486. <https://doi.org/10.1080/10705422.2019.1655124>
11. Dickens, P. (1992). *Society and nature: Towards a green social theory*. Philadelphia: Temple University Press.
12. Dominelli, L. (2012). *Green social work. From environmental crises to environmental justice*. Cambridge: Polity Press.
13. Dominelli, L. (2014). Promoting environmental justice through green social work practice: A key challenges for practitioners and educators. *International Social Work*, 57 (4), 338–345. <https://doi.org/10.1177/0020872814524968>
14. Eren, B. & Jakqub, M. (2015). *Environmental consciousness survey of university students*. Akademik platform. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/335737641_Environmental_Consciousness_Survey_of_University_Students (13.2.2021.)

15. Gao, Y. (2018). To study the relationship between environmental education and environmental behavior based on environmental attitude. *Ekolozi*, 27 (106), 627–634.
16. Gray, M., Coates, J. & Hetherington, J. (2013). *Environmental social work*. Routledge: New York.
17. Halimatussadiaha, A., Muhammada, F. & Indraswaria, K. D. (2017). What drive students to behave more environmentally friendly towards waste? *Journal of Community Engagement*, 1 (1), 41–58.
18. Holbrook, A. M., Akbar, G. & Eastwood, J. (2019). Meeting the challenge of human-induced climate change: Reshaping social work education. *Social Work Education*, 38 (8), 955–967. <https://doi.org/10.1080/02615479.2019.1597040>
19. International Association of Schools of Social Work. *Sustainability, climate change, disaster intervention committee*. Preuzeto s: <https://www.iasw-aiets.org/sustainability-climate-change-disaster-intervention-committee/> (13.2.2021.)
20. Jenson, J. & Fraser, M. W. (2006). A risk and resilience framework for child, youth and family policy. *Social Policy for Children & Families: A Risk and Resilience perspective*, 118 (1), 5–24.
21. Kantar, S., Svržljak, K. & Razum, O. (2009). Zaštita okoliša u stavovima i ponašanju studenata Koprivničko-križevačke županije. *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 5 (1), 192–209.
22. Kolednjak, M. & Šantalab, M. (2013). Ljudska prava treće generacije. *Tehnički glasnik*, 7 (3), 322–328.
23. Korkmaz, A. & Guler Yildiz, T. (2017). Assessing preschools using the Eco-Schools program in terms of educating for sustainable development in early childhood education. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25 (4), 595–611.
24. Kovačec, A. & Brozović, D. (1999). *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleža.
25. Krings, A., Victor, B. G., Mathias, J. & Perron, B. E. (2020). Environmental social work in the disciplinary literature, 1991–2015. *International Social Work*, 63 (3), 275–290. <https://doi.org/10.1177/0020872818788397>
26. Krznar, T. (2008). Čovjek i okoliš u socijalnom kontekstu. Prilog socijalno-ekološkom istraživanju. *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 4 (1), 134–150.
27. Ku, H. B. & Kan, K. (2020). Social work and sustainable rural development: The practice of social economy in China. *International Journal of Social Welfare*, 0, 1–10. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12422>
28. Laroche, M., Bergeron, J. & Forleo, G. B. (2001). Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of Consumer Marketing*, 18 (6), 503–520.

29. Leutar, Z. & Žilić, M. (2014). Zadovoljstvo studijem i samoprocjena kompetentnosti u struci studenata socijalnog rada u Mostaru i Zagrebu. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1 (1), 9–38.
30. Matthies, A. L. (2017). The conceptualisation of ecosocial transition. In: Matthies, A. L. & Närhi, K. (eds.), *The ecosocial transition of societies: The Contribution of social work and social policy*. Oxford: Routledge. Routledge Advances in Social Work, 17–35.
31. Marlow, C. & van Rooyen, C. (2001). How green is the environment in social work?. *International Social Work*, 44 (2), 241–254. <https://doi.org/10.1177/002087280104400208>
32. McKinnon, J. (2013). The environment: A private concern or a professional practice issue for Australian social workers?. *Australian Social Work*, 66 (2), 156–170. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2013.782558>
33. Närhi, K. (2004). *The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work*. Finland: University of Jyväskylä.
34. Osman, A. D. Jusoh, M. S., Amlus, M. H. & Khotob, N. (2014). Exploring the relationship between environmental knowledge and environmental attitude towards pro-environmental behaviour: Undergraduate business students perspective. *American-Eurasian Journal of Sustainable Agriculture*, 8 (8), 1–4.
35. Polack, R., Wood, S. & Smith, K. N. (2010). An analysis of fossil-fuel dependence in the United States with implications for community social work. *Critical Social Work*, 11 (3), 140–154. <https://doi.org/10.22329/csw.v11i3.5837>
36. Pulla, V. R. (2014). Towards the Greening of social work practice. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 1 (3), 1–18.
37. Rajić, D. (2016). *Kreativna ekologija*. Zagreb: Autorsko izdanje.
38. Rambaree, K. (2020). Environmental social work – Implications for accelerating the implementation of sustainable development in social work curricula. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21 (3), 557–574.
39. Ramsay, S. & Boddy, J. (2017). Environmental social work: A concept analysis. *The British Journal of Social Work*, 47 (1), 68–86. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw078>
40. Ricijaš, N., Huić, A. & Branica, V. (2006). Zadovoljstvo studijem i samoprocjena kompetentnosti studenata nekih pomagačkih profesija. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42 (2), 51–68.
41. Rončević, N., Ledić, J. & Čulum, B. (2008). »Nisam sigurna što je, ali je bitno« –analiza stavova studenata Sveučilišta u Rijeci o održivom razvoju. *Suvremene teme: Međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, 1 (1), 62–75.
42. Shaw, T. V. (2013). Is social work a green profession? An examination of environmental beliefs. *Journal of Social Work*, 13 (1), 3–29. <https://doi.org/10.1177/1468017311407555>

43. Smyth, J. D., Dillman, D. A., Christian, L. M. & Stern, M. J. (2006). Comparing check- all and forced-choice question formats in Web surveys. *The Public Opinion Quarterly*, 70 (1), 66–77. <https://doi.org/10.1093/poq/nfj007>
44. Stanić, S. & Buzov, I. (2009). Recikliranje i zbrinjavanje otpada-stavovi i aktivnosti studenata. *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, 2 (2), 275–296.
45. Stieger, S., Reips, U. D. & Voracek, M. (2007). Forced-response in online surveys: Bias from reactance and an increase in sex-specific dropout. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58 (11), 1653–1660. <https://doi.org/10.1002/asi.20651>
46. Taber, K. S. (2018). The use of Cronbach's alpha when developing and reporting research instruments in science education. *Research in Science Education*, 48 (6), 1273–1296.
47. Toepoel, V., Das, M. & Soes, A. (2009). Design of Web questionnaires: The effects of the number of items per screen. *Field Methods*, 21 (2), 200–213. <https://doi.org/10.1177/1525822X08330261>
48. *Vodič za buduće studente preddiplomskih, diplomskih i integriranih preddiplomskih i diplomskih studija Sveučilišta u Zagrebu.* (2018). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
49. Zakon o djelatnosti socijalnog rada (2019). *Narodne novine*, 16/2019.
50. Zakon o socijalnoj skrbi (2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2019, 2020). *Narodne novine*, 157/2013., 152/2014., 99/2015., 52/2016., 16/2017., 98/2019., 64/2020.
51. Zelena akcija. (2010). *Nula otpada. Priručnik o gospodarenju otpadom.* Zagreb: Zelena akcija.
52. Žganec, N. & Opačić, A. (2018). Ecological hazards of nuclear waste disposal between aspiration and economic prosperity and community sustainability: Lessons for social work in a small Croatian municipality. In: Dominelli, L. (ed.). *The Routledge handbook of green social work.* New York: Routledge, 385–396.
53. Webb, S. A. (2015). *Professional identity and social work.* 5th international conference on sociology and social work: New directions in critical sociology and social work: Identity, narratives and praxis. Glasgow.

Veronika Lesić

Ivona Tomurad

Ana Opačić

Marina Milić Babić

GREEN SOCIAL WORK AND ENVIRONMENTAL AWARENESS FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL WORK STUDENTS

ABSTRACT

Social work students are an important segment of the future of the social work profession, therefore investing in their education brings multiple benefits to social work practice. The aim of this paper was to gain insight into the level of environmental awareness of social work students as well as into their attitudes on green social work. A quantitative research was conducted with 349 participants, among whom there were the students of the bachelor's and master's degree program in social work and the students of the master's degree in social policy and social work. The paper presents the key concepts which are the focus of this research: green social work, environmental awareness and the role of students. The results indicate that students are generally not familiarized with green social work during their studies and that more than half of the students have not heard of the term green social work at all. Environmentally friendly behavior is often present among social work students, but there is room for adopting a more favorable attitude towards water consumption and electronic devices, as well as paper products usage, recycling and the use of long-lasting products. The role of higher education in educating and awareness-raising among students about this issue is becoming a topic of interest for the development of curricula.

Key words: green social work; environmental awareness; students

Međunarodna licenca / International License:

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.